

DRUGAČNOST OTROK V NAŠI OSNOVNI ŠOLI

Septembra letos je Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše v sodelovanju z Zavodom za šolstvo SR Slovenije organiziral strokovno posvetovanje Drugačnost otrok v naši osnovni šoli. O odmevnosti vprašanja priča čez 500 udeležencev posvetovanja, obenem pa široki odzivi v sredstvih javnega obveščanja ter v strokovni in nestrokovni javnosti. Očitno so drugačnost in njene posledice za otroke, vključene v proces šolanja—in to so vsi otroci v Sloveniji—eno bistvenih vprašanj, ki zadeva ne le šolski sistem in njegove udeležence, temveč celotno družbeno skupnost.

Opredeljeni nameni posvetovanja so bili:

- strokovno in teoretsko osvetliti vprašanja drugačnosti otrok v šoli z vidika današnjih spoznanj in razvoja različnih znanosti, ki se ukvarjajo s proučevanjem vprašanj psiho-socialnega razvoja in kvalitete življenja otrok in mladostnikov;
- pregledati in ugotoviti možnosti obravnavanja drugačnih otrok v naši osnovni šoli in omogočiti prenos pozitivnih dosežkov in prakse na tem področju ter spoznati ovire pri uveljavljanju možnosti obravnavanja drugačnih otrok;
- sprejeti stališča in predloge ter dati pobude za oblikovanje takega sistema vzgoje in izobraževanja pri nas, ki bo čim bolj, in kolikor bo v danih razmerah mogoče, upošteval potrebe, možnosti in značilnosti drugačnih otrok in ustvaril razmere za še boljše možnosti v prihodnje.

Opredeljenim namenom posvetovanja kaže dodati vsaj še tri razsežnosti:

- dati ljudem priložnost, da kritično izrečejo svoje stališče do delovanja osnovne šole in odnosa šola-posameznik;
- dati ljudem priložnost, da izmenjajo številne pozitivne izkušnje glede v praksi preizkušenih načinov individualizacije delovanja šolskega sistema v okvirih sedanje danosti;
- uresničiti priložnosti za potrditev in priznanja tistim šolskim delavcem, ki si iniciativno prizadevajo za zmanjšanje pritiskov nad drugačnimi otroki v osnovni šoli.

Čeprav iz naslova posveta sledi, da je bil namenjen "drugačnim" otrokom, je bil v resnici namenjen vsem otrokom, ki obiskujejo osnovno šolo. Zakaj v enem razredu si dva otroka nista enaka, vsak je drugačen od drugega in togost sistema prizadeva skorajda vsakega, enega na enem, drugega na drugem področju. Pri enem bo uniformni in tog šolski sistem le oklestil otrokove individualne značilnosti, kot so iniciativnost, želja po znanju, divergentni način mišljenja, kreativnost, pri drugem bo povzročil velike prilagoditvene napore, ki mu bodo omogočili, da preživi v osnovni šoli, pri tretjih pa bosta uniformnost in togost sistema delovala kot osnovni dejavnik ali pomemben sodejavnik nastanka in vzdrževanja psiho-socialnih motenj.

Ko uporabljamo pojem drugačen, je prvo logično vprašanje: Drugačen od koga ali česa? Drugačen od večine otrok? Drugačen od idealnega otroka? Drugačen od nor-

me, ki jo postavlja neki socialni sistem, opredeljena skupnost glede vedenja in delovnih uspehov? V primeru drugačnosti šolskega otroka gre vselej za drugačnost od pričakovanj, zahtev, določil, ki jih postavlja šolski sistem za otroke določene starosti. Osnovno vprašanje pri tem je, kakšen je odnos teh pričakovanj, zahtev in določil do lastnosti otrok, ki so vključeni v šolski sistem. Kolikšno število otrok s svojimi značilnostmi ustreza zahtevam in določilom šolskega sistema? Ali z drugimi besedami: koliko otrok lahko živi in dela v šoli, ne da bi bila ob tem prizadeta kvaliteta njihovega življenja? Kaj se dogaja z otroki, ki niso ustrezni, ki niso po meri? S temi in sorodnimi vprašanji se socialni delavec srečuje ne le pri svojem delu v šoli, temveč prav tako na drugih delovnih mestih. Gre za osnovno vprašanje odnosa med posameznikom in družbo ali odnosa med posameznikom in socialnim sistemom, v katerega je posameznik vključen. Odnos med otrokom in socialnim sistemom šole je še posebej pomemben za posameznika-otroka in za družbo, kajti:

- šola je obvezna za vse otroke,
- vsak otrok preživi v njej vsaj 8 let življenja, če mu gre v šoli slabo, pa 9 let,
- otrok preživi v njej vsaj polovico dejavnih ur dneva v delovnem tednu,
- šola je otrokovo delovno mesto, na katerem se otrok počuti dobro, slabo...
- šola je prostor učenja - pridobivanja šolskega znanja - in prostor socialnega učenja,
- šola je prostor vzgajanja - namernega in načrtovanega ter še bolj pomembnega, širšega procesa socializacije, to je celotnega psiho-socialnega vplivanja na osebnostni razvoj,
- šola je prostor odnosov z vrstniki in odraslimi osebami, prostor usklajevanja lastnih potreb in interesov s potrebami in interesi drugih, prostor učenja, delovanja in življenja v skupini,
- šola je prostor oblikovanja stališč in strategij do dela in obveznosti,
- šola je prostor, ki vsebuje številne pozitivne in zaščitne dejavnike psiho-socialnega razvoja, za mnoge otroke dejavnike, ki nadomestijo ali kompenzirajo družinske neustreznosti ali primanjkljaje,
- šola je prostor, ki vsebuje številne ogrožujoče dejavnike in predstavlja za mnoge otroke izvor hudih stresov in številnih tlakov, iz katerih se porajajo psiho-socialne in psihosomatske motnje.

Strokovnjaki s področja varstva duševnega zdravja so na posvetu poudarjali ugotovitve, da danes šola pri vse večjem številu otrok povzroča psiho-socialne in psihosomatske težave in deluje torej kot epidemiološko pomemben patogeni dejavnik psiho-socialnega razvoja. V osnovni šoli je veliko število otrok, ki zaradi svojih individualnih lastnosti niso po meri osnovne šole. Take lastnosti so npr. inteligentnost, ki odstopa navzgor ali navzdol, nižje sposobnosti, potrebne za šolsko delo, posebnosti miselnih procesov in koncentracije, ki ovirajo delo v šoli, nevrofiziološke in zoritvene posebnosti, energetska opremljenost, zdravstveno stanje, številne individualne značilnosti, ki izhajajo iz razlik v družinskem in sociokulturnem okolju ter mnoge druge.

Neskladnost otrokovih lastnosti z zahtevami šole spremeni lastnost, ki je bila pred šolo vrednostno nevtralna, v lastnost z negativnim predznakom. Neugodne interakcije, izvirajoče iz neustreznosti te ali one lastnosti, pa pri mnogih otrokih transformirajo individualno lastnost v psiho-socialno motnjo. Proces spreminjanja neke lastnosti v psiho-socialno motnjo, je možno dobro prikazati s primerom otrok, ki ima-

jo specifične učne težave, zlasti motnje branja in pisanja in s primerom nemirnih otrok. V obeh primerih imamo na eni strani šolski sistem z njegovimi lastnostmi - zahtevami glede učnih dosežkov in vedenja učencev - in na drugi strani otroka, ki ni po meri šole. Ni po meri, ker se njegove sposobnosti učenja branja ali pisanja počasneje razvijajo kot pri vrstnikih in se ne more naučiti brati in pisati v predpisanim času, ali pa ni po meri, ker je njegova sposobnost obvladovanja globalnih impulzov nezadostna, da bi lahko sedel 45 minut, kolikor traja šolska ura, pri miru. Otrok s specifičnimi učnimi težavami je v prvih razredih slab učenec, njegova motivacija za šolsko delo upade, pojavi se odpor do šole in tudi če pozneje, med zorenjem osrednjega živčevja, pride do kompenzacije specifičnih sposobnosti okrnjenosti, otrok ostaja največkrat odklonilen do šole in šolskega dela. Nemiren otrok je moteč za učitelja, njegovo vedenje ne ustreza šolskim predpisom in največkrat kmalu zaide v konflikte z učiteljem, njegovo vedenje dobi značaj disciplinskega prekrška, sledijo kazni in konflikti. Torej - skozi interakcije otrok-šola se razvojna specifičnost na področju učenja branja in pisanja spremeni v neuspeh na delovnem mestu - v šoli, večja motorična aktivnost se spremeni v neustrezno vedenje. Oboje se odraža v otrokovem čustvovanju in doživljanju samega sebe ter v njegovih odnosih z drugimi.

Ena pglavitnih značilnosti šolskega neuspeha in šolskih konfliktov je, da ne ostajajo omejeni na odnos otrok-šola, temveč se širijo na druga področja otrokovega življenja in odnose. Šolski problem zajame družino: obremenjuje starše, vpliva na odnose med otroki in starši, na odnose med starši, na potek življenja družine in kvaliteto življenja družine. Obenem pa seže šolski problem tudi v otrokov prosti čas, njegove možnosti druženja z vrstniki in igre ter osiromaši celotno otrokovo življenje.

Torej: neskladnost med otrokovimi lastnostmi in zmogljivostmi ter zahtevami in pravi šole postane za marsikaterega otroka kristalizacijsko jedro psiho-socialnih motenj: otrokovega duševnega trpljenja (tesnoba, žalost, depresivnost, suicidalne preokupacije...), otrokovega splošnega slabega telesnega počutja ali drugih psihosomatskih motenj, zavrtosti ali odklonov v razvoju ali družbeno nezaželenih oblik vedenja.

V dinamiki tega procesa ima družina lahko zaščiten vpliv ali pa dodatno prispeva k razvoju in vzdrževanju šolsko pogojenih motenj. Odnos med družino in šolo je lahko različen. Vrednote družine so lahko enake vrednotam šole in družina postavlja enake zahteve oziroma izvaja enake pritiske kot šola. Včasih so pritiski družine še hujši. Kakšen pomen bo neuspeh v šoli dobil v otrokovi družini in v odnosih otrok-družina, je odvisno od vrednotne naravnosti, pričakovanj in zahtev glede družine glede otrokovega šolskega uspeha. To velja za otrokovo vedenje v šoli. Nasploh velja, da ni dobro, če sta šola in družina glede svojih vrednot in zahtev preveč blizu, prav tako ni dobro, če sta preveč daleč narazen oziroma, če so vrednote in zahteve nasprotujoče. Morda je posvet premalo obravnaval odnos šola-starši drugačnih otrok. To je največkrat odnos izogibanja, strahu, agresivnosti s strani staršev, s strani šole pa odnos okrivljanja, obtoževanja, odpisovanja.

Posvet Drugačnost otrok v naši osnovni šoli je pokazal, da je osnovnošolski sistem, tak kakršen danes obstaja v Sloveniji, vse premalo diferenciran za množico različnih otrok, ki vanj vstopajo in iz njega nikakor ne morejo izstopiti. Ne le da so načini dela in pristopi vse premalo individualizirani, še hujše: majhna je tudi tolerantnost za individualne razlike. Škoda za posameznika in družbo je tolikšna, da terja spremembe.

Za socialnega delavca na šoli je zelo pomembno, da pozna dinamiko interakcij med otrokom in šolskim sistemom. Njegova strokovna naloga je tudi, da poskuša doseči večjo skladnost med drugačnim otrokom in šolskim sistemom, pri čemer je predvsem

pomembno poznati pristope in strategije, s katerimi je možno doseči prilagoditev šolskega sistema potrebam in zmožnostim posameznika. V partnerski delovni povezavi z učiteljem ali učitelji konkretnega otroka, bo marsikdaj lahko v sedanjih pogojih delovanja osnovne šole dosegel povečanje razumevanja in strpnosti šole za otrokovo drugačnost ter mobilizacijo iniciativ za pomoč otroku.

dr. Anica Kos